

Nogle i Aaret 1879 til Universitetsmuseet indkomne
Bidrag til Landets forhistoriske Fauna.

Af

Prof. J. Steenstrup.

(Forelagte i K. D. V. Selskabs Møde d. 5. Dec. 1879.)

Hertil Tavle IV.

Idet jeg optager en ældre Traad og her i Selskabet ønsker at fremvise enkelte af de fra Tørvemoserne i det sidste Aar fremkomne Bidrag til Landets forhistoriske Fauna, og at oplyse dem med nogle Bemærkninger, antager jeg, at de følgende tvende fortjene først at komme i Betragtning:

1.

Hovedet af en stor Landbjørn (*Ursus arctos* Linn.)
fra en Tørvemose ved Kjædeby paa Langeland.

Forevisningen af dette Stykke vil jeg indlede med den Bemærkning, at Øen Langeland utvivlsomt er rig paa Levninger af den forhistoriske Fauna, at dømme efter de Gjenstande, som Museet allerede har faaet fra denne Øs Tørvemoser, og efter de Oplysninger, der i en Række af Aar ere blevne mig meddelte om Beskaffenheden af disse og om flere af Øens Bugter eller Nor. Jeg skal saaledes, for blot at holde mig til de Gjenstande, jeg i tidligere Aar her i Selskabet har fremvist eller omtalt, minde om det meget stærke Kranium af en Ur- eller Kæmpeoxe (*Bos. primigenius* Boy.) tilligemed væsentlige Partier af dette kraftige Dyrs Skelet, som nu afdøde Pro-

kurator Boesgaard paa Bønnelykke-Gaard paa Langeland velvilligen overlod Universitets-Museet i Sept. 1861; Kjærskildpadder (*Emys lutaria* (Linné)) fra Bunden af to af Øens oval-langagtige Moser, Maglemosen og Davmosen, givne af Hr. Hastrup jun. paa Rødbjerghavn. Hvad der af jordfundne Dyrelevninger er blevet opbevaret paa Herresædet Tranekjærslot, skal, efter hvad der er mig meddelt, ikke være ubetydeligt. —

Med Hensyn dernæst til Forekomsten af Bjørnelevninger her i Landet, maa jeg forudskikke, at disse indtil de første Aar af Tredserne vare os ubekjendte. I 1860 Sept. erholdt Museet af en Mose ved Bondebyen Nakkendrup, 1 $\frac{1}{2}$ Mil fra Kjærteminde, det i Oversigterne f. 1861 S. 165—66 omtalte meget store Kranium, og næsten samtidig dermed havde jeg iblandt Knokkellevninger fra de jyske Kjøkkenmøddinger erkjendt flere Rester af Landbjørnen. Det nævnte Hoved fra den fynske Tørvemose var just dengang af en ganske særlig Betydning for os paa Grund af dets Størrelse; thi denne viste tilfulde, at de i svenske Moser fundne Knokler og Tænder af meget store Bjørne, der vare blevne antagne for at tilhøre den endnu ældre Tids Hulebjørne (*Ursus spelæus* Blumb.), hvilke saaledes ved Forekomsten i selve Tørvemoserne bleve rykkede os langt nærmere i Tiden, ingenlunde paa Grund af deres Størrelse behøvede at antyde Hulebjørne, men kun store Landbjørne. Netop med saadanne, og ikke med Hulebjørne, stemte ogsaa vort Hoved overens i alle dets Dele og i Tandforholdet, der var et tro Billede af disses. En anden, men ikke ringere Interesse havde Kjøkkenmøddingernes Bjørnelevninger ved det bestemte Datum, de bragte til Tidsangivelsen for Bjørnens Forekomst her i Landet. Et saadant havde hint Hoved fra Kjærteminde-Eggen ikke kunnet give, da det havde været opgravet i flere Uger, inden det blev set af den kyndige, der sørgede for dets bedre Opbevaring og velvilligen afgav det til Museet, nuværende Inspektør og Førstelærer ved det almindelige Skolevæsen i Odense, Hr. M. Torup.

Ved det nye Fund i 1879 fra Kjædebymosen paa Langeland er det vel ikke umuligt, men dog saare usikkert, om der til Forsommeren, naar Tørveskjæret eller Tørvtilvirkningen igjen begynder, vil under heldige Forhold kunne fremkomme noget Datum til Dyrets Levetid. For Øjeblikket kan der kun siges, at Hovedet ifølge den Dybde, hvori det synes at have ligget, sammenholdt med Ælden af de sædvanlige Moser paa Øen, vistnok tilhører en meget gammel Tid.

Hovedet, der destoværre ikke kom frem af Tørven ved regelmæssigt Tørveskjær, men ved Kætsning under Vand paa en Dybde af mange Fod, har faaet nogle Beskadigelser af Kindbuen samt af Tænderne, især paa den ene Side, og det mangler Underkjæbe; men det er iøvrigt i vel bevaret Tilstand, da Benmassen er haard og fast. Det er et meget smukt og anseligt Stykke, paa hvis Besiddelse Museet maa sætte megen Pris. Hovedet er af et Dyr, der vel ikke havde naaet samme Størrelse som vort fynske, men dog en meget betydelig Størrelse, og da det ifølge de uslidte Tandkroner og de kun svagere udviklede Muskelkamme, samt den mindre Vidde over Kindbuerne ikke er af et saa gammelt Individ som hint, om det end er at anse for at være udviklet, vilde det vist nok snart have naaet den samme Størrelse, navnlig hvis det har været af samme Kjon¹).

¹) Kraniets korte Historie er iøvrigt ikke uden Interesse, fordi den gjenkalder levende den Skjæbne, vore allerbedste Stykker ofte have gennemgaaet. — Det «opkiskedes», som det hedder i Øens Sprog, paa Bunden af en Tørvegrav tæt ved Kjædeby, men ovre ved den ene Side af Graven, af Smed Frydenborg i Kjædeby; af Smedens Kone solgtes det med andre Knokler til en Landhandler, og af denne igjen med andre Ben til Kjøbmand Hr. Breaum i Rudkjøbing, som da blev af Landhandleren gjort opmærksom paa den store Tand, Hjørnetanden. Ved at aabne Kjæbebenet med et Slag udfriede han den saa iøjnefaldende store Tand og bragte den til en Lærer ved Skolen Hr. Larsen, der efter sine Bøger strax synes at have rigtigen erkjendt Tandsystemet som en Bjørns. Denne hans Formodning fremkaldte en lille Notits om Fundet i et Provindsblad, der da gik videre til andre Blade, men var i det Blad, der kom mig for Øje, uheldigvis uden al Angivelse af nogen i Sagen interes-

Nedenanførte faa Maal vise nærmere det gjensidige Forhold mellem de to Kranier:

	det større	det mindre
Kraniets Længde fra forreste Tandhulerand for mellemste Skjæretand til Nakkekammens bagerste Spids	14" 10" = 387 ^{mm}	14" = 366 ^{mm}
— — fra samme Punkt til forreste Rand af Foramen magnum	13" 2" = 344 ^{mm}	12" 5½" = 325 ^{mm}
Bredde over Panden, hvor bredest	5" 4" = 139 ^{mm}	4" 11" = 128 ^{mm}
Bredden over bageste Kindtand, maalt lige foran dennes forreste Rand	4" ½" = 105 ^{mm}	3" 8⅓" = 98 ^{mm}
Største Bredde over Kindbuen, maalt indtil Midtlinien.	4" 11" = 128 ^{mm}	4" 1⅓" = 107 ^{mm}

Til ovenstaaende Meddelelse i Mødet knyttede et af de tilstedeværende Medlemmer af Selskabet det Spørgsmaal til mig, hvorvidt mine Studier over Landets ældre Fauna havde ført mig til en bestemt Opfattelse af den bekjendte Angivelse i «Kong Valdemars Jordebog» om Bjørne paa Øen Gath ved Sliens Udlob, og navnlig, hvorvidt jeg var tilbøjelig til heri at se et Vidnesbyrd om, at Bjørne endnu i det trettende Aarhundrede hørte til Landets vilde Dyr?

seret Person. Jeg maatte derfor henvende mig til min Korrespondent, Hr. Cand. pharmaciæ J. Friis paa Apotheket i Rudkjøbing, der da viste mit Brev til de ovennævnte Herrer og til Hr. Overlærer Lassen, som alle med en Beredvillighed og Imødekommen, jeg særlig maa paaskjønne, stillede Kraniet til Museets Raadighed. At dette paa bedste Maade igjen har søgt at vise sin Erkjendtlighed imod Skolens Undervisningssamling, til hvilken Kraniet var bleven overladt, er en Selvfølge.

Dette sidste maatte jeg, efter mine Undersøgelser i Naturen og i Literaturen ikke blot betvivle, men bestemt benægte, og jeg angav i korte Træk mine Grunde derfor. Disse kan det neppe være hensigtsmæssigt her at gjentage, da de i alt væsentligt gaa ud paa den samme Opfattelse, der i den nyeste Tid gjentagne Gange er hævdet i Cand. jur. Joh. Steenstrup's «Studier over Kong Valdemars Jordebog» 1874 og i Bibliotheks-assistent C. F. Bricka's i Historisk Tidsskrift, fjerde Række, 2. B., 1872, givne Anmeldelse af «De glubende Dyrs Undergang i Nørrejylland af E. Erslev» 1871). —

2.

Hovedet og Knoklerne af en Vildorne (*Sus scrofa* Linn.) fra Stenalderen med lægte Benar efter et Skud med Flintskyts, og med flere, skarpe Flintskjærve indvoxne i Benmassen m. m. (se Tavle IV.).

Fra danske Moser har jeg tidligere her i Selskabet forelagt saadanne Minder efter Flintjagtrekskabernes Brug og fremstillet, hvorledes den Art af Vidnesbyrd om Samtidighed mellem tidligere Beboere og visse Led af Faunaen kunde hjælpe til et sikkrere Grundlag for Forskningen af ældre Kultur- og Naturtilstande. To saadanne Vidnesbyrd ere nærmere omtalte og afbildede i Selskabets Oversigter for 1870, S. 105—114 og (fr. résumé) p. 14—20 med Tavle III.

I begge disse Tilfælde var det Knokler af Kronhjorten, der havde de indvoxne eller af Benmassen omhyllede Flintskjærve.

Det nærværende tredie Exempel herpaa frembyder en Vildorne fra en Mose, tilhørende Gaarden Aldersro i det nordøstlige Sjælland, tæt ved Vørslev Station. Da Ejeren af denne Gaard, Hr. Proprietær C. F. Lund, der ved flere Lejligheder har vist Museet og mig særlig Interesse ved at varetage Indsendelsen af jordfundne Knokler, i denne Forsommer (1879)

indsendte mig Hovedet og nogle dermed udgravede Knokler af et Vildsvin, blev jeg strax ved den foreløbige Undersøgelse af disse opmærksom paa større Benar, og at der ligesom stod enkelte hvide Flintgnister frem af disse. Herom meddelte jeg strax Hr. Lund Underretning, idet jeg tillige bad ham om at ville nøje undersøge, om ikke endnu flere Knokler maatte være tilbage i Tørven, samt da at ville indsende nogle Prøver af den Tørvemasse, der omgav Knoklerne, for at jeg, om muligt, ogsaa derved kunde bestemme tilnærmelsesvis det Tids-Afsnit, hvori Dyret havde levet. Begge Ønsker imødekom Hr. Lund paa den mest forekommende og omhyggelige Maade, og forøgede derved endnu mere min Erkjendtlighedsgjæld til ham. — Ved Tørvmasserne og de i urørt Stilling endnu deri siddende enkelte Knokler blev jeg virkelig sat i Stand til at føre Laget, hvori Dyrets Levninger laa begravede, og hvori disse utvivlsomt havde været indlejrede som helt og fuldstændigt Benrad, meget langt tilbage i Tiden, henimod Fyrreperioden, om ikke just ind i denne.

Hvad nu for det første selve Hovedets Benar og de deri indvoxne Flintskjærve angaar, da ser man, saaledes som det nærmere vises ved Figurerne 1, 1a og 1b, en Konstellation af flere større eller mindre Ar paa det højre Pandeben ved Udgangen af Tryneblodkarrene, vasa proboscidis.

I Figur 1, der fremstiller Ornehovedet i en Trediedel af dets naturlige Størrelse, ses mellem Tegnene + + Regionen, som Arrene indtage; i Figur 1a er den samme Region af Pandefluden gjengivet i naturlig Størrelse med de af Benmassen fremtittende Flintskjærve, og Figur 1b giver i 3-dobbelt Forstørrelse et lille Parti af denne, navnlig det, der ligger udenfor og ovenfor Karlejet, for at baade de meget smaa Flintspidsers Stilling og de noget større Skjærves Form bedre kan opfattes.

Man vil deraf se, at der i Benhvelvingen over dette Leje for Trynekarrene findes i selve Benmassen fast indkilet tre skarpkantede, parallelipediske Flintskjærve. Ved at arbejde mig udenfra og bagfra ind igjennem Kraniets Sidevægge, og forsig-

tigen fjerne Mellemvæg efter Mellemvæg af det Luftkammer-system, der hos Vildsvinet i langt højere Grad end hos Tamsvinet omgiver Hjerne-kassens Indrevæg, har jeg overbevist mig om, at Flintskjærvenes indre Ender rage indad paa Pandevæggens Indside lige over den nævnte Hvælving over Tryne-blodkarlejet eller Canalis superciliaris.

Fremdeles bliver man var, at der paa nogle fordybede Steder i Benfladen indenfor Arrets Omraade findes flere mindre Skjærve, der ere dybt nedsænkede i Benvævet F. 1 *b*, saa at de kun stikke ud eller op af dettes Overflade som meget skarpe Gryn eller Spidser(**). — At endnu andre saadanne maa ligge dybere og være helt omvoxne, kan jeg neppe betvivle; jeg skal idetmindste nedenfor give et Exempel herpaa fra en anden Del af Dyret.

At disse saa skarpe Flintskjærve eller Splinter hidrøre fra Knusning og Brud af et Flintvaaben, der med Pilens eller Kastespydets Fart er tørnet imod Dyrets Pandeben, er udenfor al Tvivl. At Vaabnet er kommet med en voldsom Fart, vises nok som af de større Skjærves ejendommelige Form; at Vaabnet efter Stødet og den øjeblikkelig paafulgte Knusning af Spidsen eller Æggen er i sin Fart bøjet af til Siden, rimeliggjøres saavel ved Saarets Form udad til Siden som deraf, at der ikke i de omtalte Luftrums eller Kamres Vægge fandtes Rester af Vaabnet eller Spor af, at dets Skjærve vare trængte dybere ind end netop igjennem Pandevæggen.

Jeg har ovenfor nævnet, at jeg ved Hr. Proprietær Lunds Omhu ogsaa fik en stor Del af Knoklerne af denne Vildorne, og disse satte mig i Stand til i Sammenhæng hermed at fremhæve Beskadigelser af selv samme Art paa et andet Sted af Dyret, men paa samme Side af dette, nemlig i og omkring det højre Albueled.

Figurerne 2, 2', 2*a* og 2*b* ville her give den nærmere Vejledning til Opfattelsen. Fig. 2 og 2' vise i en Trediedel af deres

naturlige Størrelse det misdannede og ved sygelige Benudvæxter næsten lukkede Albueled; Fig. 2 *a* Ledhulen under Olecranon i naturlig Størrelse, set forfra, med de deri siddende Flintspidser, og Fig. 2 *b* Partiet omkring disse i tredobbelt Forstørrelse.

Hvad der strax ved Modtagelsen af dette hele Forlem var meget iøjnefaldende, var det aldeles misdannede Albueled, der holdt Overarm (humerus) og Underarm (antibrachium) saa ubevægelige imod hinanden, at de næsten ikke kunde forandre deres Stilling til hinanden. Udvendigen viste sig Hindringen fornemlig at have sin Grund i de fra Betændelser hidrørende Benudvæxter omkring Leddets Rande; som Fig. 2 viser, bøjede Olecranon ulnæ sig nemlig saa stærkt ned, at den næsten blev lukkende omkring Overarmens Ledrulle (Fig. 2') understøttet ved andre Udvæxter eller Exostoser, navnlig fra processus capitis radii. Men det var dog umiskjendeligt, at der indvendigen i selve Leddet ogsaa var Hindringer for Bevægelsen; og da ved en forsigtig Sprængning af Olecranon efter Længden, Overarmsrullen kunde fjernes fra Ledhulheden, viste det sig, at de to Knoklers sygelige Ledflader havde paa enkelte Steder sat sig i for nøje Forbindelse med hinanden, formodenlig paa Grund af en stærk og langvarig Betændelse, der havde hersket i Ledhulen. Istedetfor at være beklædt med en glat Overflade, viste denne sig meget rillet og ujevn, hist og her med store Gruber, og denne Ledfladens Beskaffenhed forklarede endnu tydeligere, hvorfor Overarm og Underarm bestandig indtog samme Stilling til hinanden. Den stærke Betændelse i Leddets (serøse) Hindsække, hvoraf her var saa mange Spor, var aabenbart fremkaldt just ved lignende Vold, som den, for hvilken Pandebenet havde været udsat; thi hvorledes skulde man ellers forklare, at to store Flintspidser stak ud af Benvæven paa Albuebenets Ledflade, en paa hver Side af dens svage Længderyg, saaledes som Fig. 2 *a* i naturlig Størrelse fremstiller det, medens Skjærvenes Form og Stilling endnu tydeligere fremgaar af Fig. 2 *b*, der gjengive dem i tredobbelt Forstørrelse? At de begge sandsynligvis ere Rester af et større

Antal, der hidrørte fra Flintvaabnets Stød imod Benets Yderflade og dets deraf følgende Knusning, faar en ikke ringe Bekræftelse derved, at jeg under en af Ledrandenes ydre Exostoser fandt en 3—4^{mm} stor indre Hulhed og i denne to Flintstykker af Størrelse med de største i Pandebenet.

Hvorvidt det er samme Skud, der har virket baade imod Panden og, saa at sige i samme Øjeblik (prællende lidt af til Siden og fortsættende sin voldsomme Fart henad Dyret), har skamferet dets Albue, kan jo ikke bestemt siges, men det forekommer mig ikke at være usandsynligt.

Hvorledes dette end maatte forholde sig, saa maa det her bemærkes, at vi endnu paa et tredie Sted af Dyret, og paa samme Side, finde en tredie Beskadigelse af lignende Udseende, nemlig store Exostoser uden paa Hoftebenet og med umiskjendelige Spor af, at et større fremmed Legeme dér har havt sin Plads. Lejets Aabning var imidlertid her saa stor, at det formodede Fremmedlegeme var udfaldet deraf, ventelig ved Optagelsen af Tørven.

Omfanget og Betydningen af Benbeskadigelserne og de Ulemper, disse maa have havt for Dyret, træde især tydeligen frem, naar man sammenligner de tilsvarende ubeskadigede Knokler fra venstre Side af Dyret med dem fra højre.

Til Skildringen af det forefundne, saaledes som det ovenfor er angivet, føler jeg Trang til at tilføje et Par korte Bemærkninger:

- a) at et tredie Fund af denne Art godtgjør, at de to først beskrevne Tilfælde ikke med Rette kunne kaldes Tilfældigheder eller rene Undtagelser, af hvilke man ikke vilde være berettiget til at drage nogen videregaaende Slutning;
- b) at disse derimod med Grund vare gjorte til sikre Udgangspunkter for en almindeligere Betragtning over Samtidigheden imellem visse forsvundne Dyreformer og de ældste Menneske-

stammer, samt over Betydningen af de formentlige Vidnesbyrd for denne Samtidighed;

- c) at i hele Stridsspørgsmaalet om Menneskets Ælde — eller set fra en anden Side, om visse forsvundne Dyreformers ringe geologiske Alder — afgive slige indvoxne Rester Vidnesbyrd af en egen Art, og have en saa meget større Betydning, som de aabenbart ere sikrere end mange af de andre, man har benyttet, og maaske end dem alle; hvortil kommer, at de istedetfor at være sjeldnere, synes at maatte vise sig, naar man først er tilbørlig opmærksom paa dem, at være desto hyppigere, jo mindre kraftige Jagtvaaben Tiden har været i Besiddelse af, det vil sige: jo flere Beskadigelser uden paafølgende Drab de ældre Tidens Forfølgelser nødvendigvis maa have paaført Dyrene.

Tillæg.

Takken af et Elsdyr (*Cervus alces* Linn.), tilsyneladende gennemskudt af en Benpil(?).

Naar de et Dyr i levende Live bibragte Mærker af Menneskets Forfølgelser, uden at Dyret er bukket under for disse, have efter min Opfattelse saa stor en Vægt som Vidnesbyrd om Samtidighed, er det en Selvfølge, at jeg ikke her kan lade uomtalt et særegent Forhold ved en Elsdyrtak, hvilket idetmindste tilsyneladende bærer Præget af at have den ovennævnte Oprindelse, og som, saafremt min Tydning maatte være rigtig, kan give et særligt Bidrag til Afgjørelsen af det Spørgsmaal, om Elsdyret her i Landet har levet i en saa sen Tid, at det har været samtidigt med Landets ældste Befolkning, Stenalderens Folk.

Den ingenlunde sjældne Forekomst af Elsdyrets Skeletter og navnlig især af dets store Takker i vore Tørvdannelsers ældre eller nedre Lag havde en Tidlang gjort os mest fortrolige med den Forestilling, at Elsdyret maaske havde levet temmelig

langt ned i de første Kulturperioder, men ethvert sikrere Vidnesbyrd herom udeblev imidlertid haardnakket. Da det senere viste sig, at der ikke engang ved Undersøgelserne af vore talrige Kjøkkenmøddinger fra Stenalderen fremkom noget Spor af, at det var blevet spist paa disse Steder, ja ikke engang noget Spor af, at Dyngedannerne iblandt de talrige af Kron-Hjortens og Raadyrets Takker forarbejdede Redskaber havde der efterladt sig nogetsomhelst Redskab, gjort af Elsdyrtakker, hvilket idetmindste kunde have vist os, at de havde forefundet nogenlunde friske og bevarede Takker af dette mægtige Dyr, nødtes Tankerne uvilkaarligen at gaa i anden Retning. Vi savnede vel ogsaa i Kjøkkenmøddingerne hidtil ethvertsomhelst Spor af Rensdyret, men i denne Henseende maatte det imidlertid erindres, at Skeletter og Takker af Renen ere i den danske Jordbund kun meget faa i Forhold til Elsdyrets.

De jevnside Undersøgelser, der i senere Tider have været udførte over Tørvmosernes ældre Led og over Mergelleret eller Teglleret dels under disse, dels paa særegne Lokaliteter, have aabnet Øjet for en meget sandsynligere Grund til disse to Dyrs Ikke-Tilstedeværelse i Kjøkkenmøddingerne; de synes nemlig ikke at have levet her, da Dyngerne ophobedes. — Hine Undersøgelser have nemlig ikke alene godtgjort, idetmindste for hele Sjællands Vedkommende, at en arktisk Landflora af Polarpile, Dværgbirke, Rypelyng (*Salix reticulata*, *Salix polaris*, *Dryas octopetala*, *Saxifraga oppositifolia* m. m. fl.) udgjorde Landets Plantedække en meget lang Tid forud for den Tid, da den velbekjendte almindelige Fyrrevegetation var fremherskende og afgav sine mægtige Stammer og sine store Naale- og Koglelag til Tørvmoserne; men de godtgjøre tillige, at den Vegetation af Bæverasp, der allerede i mine tidligste Undersøgelser for mange af vore Skovmosers Vedkommende var fremhævet som bestemt gaaende forud for Fyrrevegetationen, i Virkeligheden findes meget tydelig udtalt og almindelig udbredt i Moserne, og, hvad der er saare vigtigt, tillige i en ikke ringe, ja ofte

meget stor Mægtighed. Der kan derfor neppe være Tvivl om, at det Tidsrum, hvori Bæveraspn har været fremherskende som Løvskov, har været langvarigt, og at det opad i Tiden sluttede sig til den arktiske Vegetation, fremgaar af, at Dværgbirken (*Betula nana*) paa sine Steder tydeligen og rigeligen har voxet en Tid sammen med den (ved Ny-Holte f. Ex.).

Kun til Fyrreperioden have vi, som bekjendt, med nogen Bestemthed kunnet føre Landets Beboelse tilbage, men uvist dog, hvor langt ind i denne Stenalderens Befolkning har levet.

Men, omvendt, var det just ved hine jevnside gaaende Undersøgelser bleven mig klart, at forsaavidt vi havde nogenlunde sikre Data om det Leje, som Levningerne af Rensdyret havde indtaget, var det utvivlsomt, at de hidrørte fra Strata, der vare langt ældre end Landets Fyrrevegetation, og flere af dem kunde jeg ved Iagttagelse paa selve Stedet med største Bestemthed føre tilbage til selve Lagene med de arktiske Plantelevninger. Just i de samme Aar, da jeg havde naaet til et større og bedre Bekjendskab med Ferskvands-Lerlagene under Tørven og i Lavningerne eller paa fordums fugtige Skraaninger, havde jeg det heldige Sammentræf at kunne selv overvære Udgravningen af to Elsdyrskelletter, der enten aldeles eller tildels endnu laa i urørt Leje, og har for begge kunnet klart overbevise mig om, at de laa i Lag, dannede indenfor en almindelig Aspvegetation og overmaade rige paa Levningerne af denne, eller endog delvis ragede noget ned i det lerede Underlag under disse Lag — et Leje imod Underlaget, der flere Gange er blevet mig angivet ved indsendte Elsdyrlevninger. Jeg er derfor tilbøjelig til at regne Levetiden her i Landet for begge disse Dyr, og navnlig ubetinget for Rensdyret, som gaaende forud for Fyrreperioden, og som vore Kundskaber for Øjeblikket staa, altsaa ogsaa forud for Landets egenlige Beboelse af dets tidligste Befolkning. — I Overensstemmelse dermed havde jeg ogsaa udtalt mig i den Aarsberetning, jeg som Bestyrer af de grevelige Moltkeske zoologiske Samlinger og Studiesam-

lingen har afgivet for Aaret 1877 (optaget i Universitetets Aarvog for 1878—79 S. 744—747) — noget, jeg her ikke vil forbigaa, da jeg i min endnu ikke trykte, Selskabet d. $21/3$ 1879 forelagte Meddelelse om det første her i Landet forefundne Spor (*Spermophilus*) af den nordtydske Slettes Steppefauna, henholder mig til denne Opfattelse af de relative Tidsforhold.

Heri hedder det: «Men i 1877 har han (Bestyreren), for en ikke ringe Del i Forening med sin Kollega i Geologien, Hr. Prof. Johnstrup, fortsat de i tidligere Beretninger nævnte Studier i Sjælland og Jylland over flere yngre Dannelser og de deri opbevarede Levninger og naaet til vigtige, foreløbige Hvilepunkter i Tidsbestemmelserne for flere Led af Faunaen. Som et saadant Fællesudbytte af de til Samlingen indkomne Levninger og sine Studier i Naturen troer Bestyreren allerede at turde antyde, at Forekomsten af Rensdyret og Elsdyret ikkun undtagelsesvis i vort Land har været samtidig, at hint har hos os efterladt sine Levninger i den Periode, der er karakteriseret ved den hele Alpevegetation (*Salix polaris* og *S. reticulata*, *Betula nana*, *Dryas octopetala*), dette i senere ved Smaabuske og Bæverasp karakteriserede Afløjninger og væsentlig forud for Fyrrevegetationens Tid.» S. 746—747.

Et særegent Bidrag til nærmere Bestemmelse af disse relative Tidsforhold er det nu, at det ene af de Elsdyr, hvis Udgravning jeg heldigvis helt eller tildels har kunnet overvære, maaske kan give os, nemlig det usædvanlig kraftfulde Skelet, som nu er opstillet paa Brøholm i Fyn i Kammerherre, Hofjægermester F. Sehesteds der byggede, rige og instruktive Museum for Oldsager fra Omegnen af Brøholm, og som laa i et Tørvlag paa en svag Skraaning ned imod en Lavning paa den ene Side og imod en Skovmose paa den anden Side, hørende til Gudme By¹). Som Dyret i det hele, saa viste ogsaa Takkerne (Gevirerne, Skovlene) en saa stærk Udvikling, at jeg

¹) Se Sehesteds store Værk om Oldsagerne fra Brøholms Omegn S. 279. I Selskabet fremlagdes et Fotografi af det hele Skelet, og et lignende af Kraniet med Takkerne, set fra en anden Side.

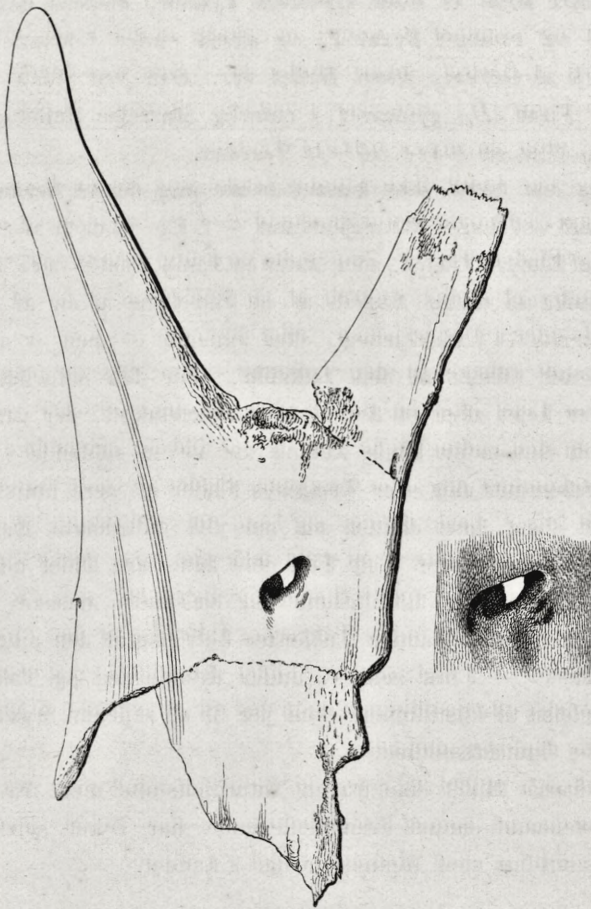
været tilstrækkelig dækkede af Vand o. s. v. og altsaa ikke fuldstændig udelukkede for Luftens Indflydelse, blevne noget forvitrede eller halvt opløste indvendigen.

Det er i en Flig af Geviret tildels i denne Tilstand, afbildet i Omrids (*A.*) i halv Størrelse, at den Beskadigelse findes, der kræver vor Opmærksomhed. Den viser sig som et bestemt begrændset, kantet Hul, der gaar tværs igjennem Takken og har ganske jævne Vægge, hvilke synes mig umiskjendeligen at røbe, at de ere dannede omkring et kantet fremmed Legeme, som med stærk Kraft er stødt igjennem Takken, medens denne var af blød og svampet Bygning, og altsaa under Uddannelsen af det Parti af Geviret, hvori Hullet er. Den ved Siden stillede mindre Figur (*B.*) gjengiver i naturlig Størrelse Hullet og dets Vægge, efter en mere udført Tegning.

Jeg har hidtil ikke kunnet tænke mig denne Beskadigelse frembragt ved nogen Naturgjenstand — f. Ex. Spidsen af et andet mandligt Elsdyr's Takker, som under en Kamp maatte være afbrudt, eller under et muligt Angreb af en Vild-Orne af en af dennes Hjørnetænder i Underkjæben, eller lignende — men er atter og atter vendt tilbage til den Tolkning, som den naturligste, at Hullet er Lejet efter en Benpil eller Hjortetakpil, der var gaaet igjennem den endnu bløde Tak og var bleven siddende i denne. Det forekommer mig efter Væggenes Flader at være umiskjendeligt, at disse have dannet sig om det indtrængte fremmede Legeme, og at dette i alt Fald ikke kan være faldet ud deraf, førend Takken var fuldtforbenet og hærdenet; maaske er det ogsaa først udfaldet under Takkernes Udfrielse af den omgivende Tørvemasse. — Først senere, under Knoklernes og Takkernes Forberedelse til Opstillingen, kom jeg til at skjænke Stykket den fornødne Opmærksomhed.

Hidrører Hullet ikke fra en Naturgjenstand men fra et ved Menneskehaand dannet Fremmedlegeme, har Dyret selvfølgelig været samtidigt med Mennesker her i Landet.

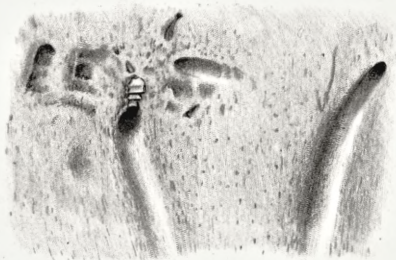
ikke havde set Exempel paa noget lignende hos noget Elsdyr her fra Landet, der dog fra Moserne have ydet os Elsdyrtakker, som langt overgaa andre Landes. Takkerne vare derhos med store uregelmæssige, overtallige Udvæxter fra Skovlenes Flader, og disse gjorde paa sine Steder Tilløb til den Fordobling, som man undertiden finder hos de nulevende Elsdyr, og hvoraf der ogsaa i vort Museum er et Exemplar. Dyrets Takker vare ligesom dets Knokler i det hele meget vel bevarede, men af Skovlene og deres Flige vare enkelte Partier, der ikke oprindeligen havde

A. †.

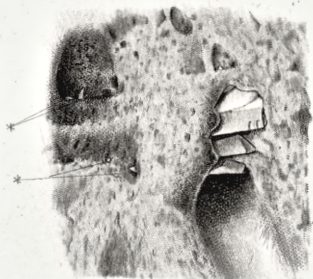
B. †.

1. a

$\frac{1}{2}$

1. b

$\frac{1}{2}$

1.

$\frac{1}{2}$

2'

$\frac{1}{3}$

2.

$\frac{1}{3}$

2. a

$\frac{1}{2}$

2. b

$\frac{1}{2}$

Flint-Skjerve af Jagtskyts i en Vild-Ornes Knokler

C. Thorsen del. & sculp.